

PREDAVANJA MESNEVIJE I MESNEVIHANI U SARAJEVU*

Dolazak vlasti osmanskih Turaka na Balkan i u Bosnu značio je ulazak ovih krajeva u islamsku kulturnu sferu, koja je kao nasljeđe ostala do danas prisutna u svim vidovima života stanovništva Balkana, muslimanskog i nemuslimanskog.¹ Veliki dio tog nasljeđa prenijeli su derviški redovi (tarikati), među njima i tarikati melevija. Kako je već poznato, aktivnost melevija odvijala se u znaku osnivača tarikata Dželaluddina Rumija i njegova epohalnog filozofsko-pjesničkog djela Mesneviye.^{1a} Za praćenje filozofskog učenja Rumijeve, izloženog u šest svezaka Mesneviye, bilo je potrebno imati šira obavještenja, znanje i obrazovanje. Stoga je ovaj tarikati svoje učenje razvijao uglavnom u urbanim sredinama. Mi ćemo se u ovom kratkom napisu ograničiti na Sarajevo, kao obrazovni i kulturni centar Bosne, i koliko nam dostupni izvori govore, iznijeti neka obavještenja o predavanjima i predavačima Mesneviye (mesnevihanima) u Sarajevu, tokom minulih nekoliko stoljeća do danas.

Polovinom XV stoljeća, prije potpunog pada Bosne pod vlast Osmanlija (1463), oni su držali u svojoj vlasti dobar dio Bosne. Tadašnji turski krajiški vojvoda tzv. Zapadnih strana Isa-beg Isha-

* U posljednje dvije godine (1985 i 1986) Turci su održali dva svoja nacionalna kongresa u Konji posvećena Mevlana Dželaluddinu Rumiju, pjesniku i filozofu iz XIII stoljeća, autoru velikog filozofskog pjesničkog djela Mesneviye. Ove godine, tačnije od 3. do 5. maja 1987., Seldžučki univerzitet u Konji (Selçuk Üniversitesi) organizovao je Prvi međunarodni kongres o Mevlani (I Milletlerarasi Mevlana Kongresi — First International Congress of Mevlana) također o Konji, na kome je pročitano oko 40 referata. Na ovom kongresu su uzeli učešće, osim turskih, naučnici iz zemalja Evrope, Amerike i Afrike. Jugoslavija je bila zastupljena sa pet učesnika. Ovaj rad predstavlja neznatno dopunjen referat pročitani na spomenutom kongresu.

¹ Ti utjecaji su vidljivi u jeziku (posebno narodnom govoru punom turcizama), kulturi stanovanja, odijevanja, pripremanju hrane, narodnim običajima vezanim za razne prilike života i rada. Čini se da su ovi utjecaji u narodnim govorima najprisutniji. Vid.: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, »Svjetlost« Sarajevo, 1965.

^{1a} O Dželaluddinu Rumiju napisano je kod nas i u svijetu, naročito u novije doba, priličan broj radova. UNESCO je Mevlanu uvrstio među velikane svijeta čije jubileje obilježava. Čini se da je ta činjenica bila poticajna i za Turke, pa su organizovali dva nacionalna (1985 i 1986) i jedan međunarodni (1987) kongres o Mevlani.

ković, kasnije bosanski sandžakbeg (1464—1469), podigao je na lokalitetu Bendbaši u već formiranom gradu Sarajevu konačište (musafirhanu) za putnike i trgovce. To konačište je ujedno služilo i kao zavija (mala tekija), a u njegovu sastavu bila je još staja za konje i dvorište. Isa-beg Ishaković je to uz ostale objekte i zemljišne površine, koje se u njegovoj vakufnami poimenice nabrajaju, uvakufio i vakufnamu legalizirao mjeseca džumadelula 866. (1. II — 3. II 1462.) godine.²

Legaliziranje vakufname je posljednji vakifov čin. Prije toga, a u ovom slučaju i nekoliko godina ranije, jer se radi o bogatom vakufu, moralo se pristupiti kupovanju zemljišta, izgradnji objekata i pripremi svega što treba vakufiti. Prema tome, od 1462. g. postojao je Isa-begov vakuf i zavija kao dio tog bogatog vakufa u Sarajevu. Međutim, za nju se izričito ne kaže da je melevijska, kao što je rečeno za tekiju ovog vakifa, koju je podigao u Skoplju, ikao se, baš zbog toga što je riječ o istom vakifu, može sa dosta sigurnosti uzeti da je i ovo bila melevijska zavija. Prema tome, može se kazati da je to bila musafirhana, koja je ujedno bila i zavija melevijskog tarikata. Ovo će nam sasvim ubjedljivo potvrditi i bilješka o prepisu (kolofon) jednog krasnog primjerka *Mesnevije*, poznatog pjesničkog djela Mevlana Dželaluddina Rumije (1207—1273), utemeljitelja melevijskog sufijskog tarikata. U tom bilješci se doslovno kaže: »Prepis ovog lijepog primjerka knjige, kojoj ravne nema, završen je uz pomoć božje dobrote na ovako lijep i dopadljiv način, slomljenim i slabim perom najnemoćnijeg siromaha, Mevlanina sluga, derviša Muhammeda, melevije, Bosanca, u novoj zaviji koja je za melevijske dervişe u bogomštićenom Sarajevu izgrađena i obnovljena, a to je bilo 1058 (1648) godine«.³

² U vakufnami se spominju slijedeći objekti i zemljišne površine: most na rijeci Miljacki, mlinovi, jedna mezra, banja, dovedena izvorska voda, han, dućani, nekretnine (akar), vrt, vinogradi, njive *Hleb* selište, Vrti, Selište i Podine, mezre u blizini Podina, zemljišna dobra zvana Jonđaluk atik (Staro djetelinište) u Varoši, Zagornica, Međuputnica, Nisputnica, Bilavica, vodenica na potoku Koševa, dvije mezre kraj potoka, vodenica u selu Bolni, jedna mezra ispod te vodenice, dvije mezre iznad vodenice, vodenice na rijeci Željeznici (danas Fojnica) u nahiji Visoko, mezra zvana Luka u blizini sela Ljubogošte, mezra Brus sa gajem, zemljište u blizini tamnice.

Kao što se vidi, neki objekti nose turske nazive, dok su drugi zadržali domaće, narodne nazive.

Vid.: *Vakufnama Isa-bega, sina pokojnog Ishak-bega iz 1462. g.*, u knjizi *Vakufname iz BiH, XV i XVI vijeka*, orijetalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1985, str. 9—26.

³ İn nusha-i dilpezîr we kitâb-i 'adîmunnazîr be mededkârî-yi feyð-i Bârî bedîn tarz we uslûb we tarz we tawr-i mergub ihtitâm yaft be qalem-i şikeste raqam-i ad af al-fuqarâ we bende-i Mewlânâ derwîş Muhammed el-mewlewî el-Bosnewî der zâwiye-i gedîde ki berâyi derwîşân-i mewlewîyye der mahrûse-i Sarây el-mahmîyye binâ' we ihya' şude we kâne zalike senete 1058.

Primjerak prepisa *Mesnevije*, iz koje je uzeta ova bilješka, nalazi se u vlasništvu dr Fehima Nametika iz Sarajeva; na bilješku mi je ukazao sam vlasnik ovog divnog rukopisa, na čemu mu se od srca zahvaljujem.

Ovoj jasnoj bilješci nije potrebno posebno objašnjenje. Treba ipak naglasiti da je ova tekija obnovljena u prvoj polovini 17. stoljeća. Mehmed Mujezinović kaže da ju je obnovio neki Mahmud, koji je umro 1650; pokopan je pokraj hadži Sinanove tekije, a na natpisu njegovog nišana stoji da je sagradio mevlevijsku tekiju.^{3a}

Poznati turski putopisac Evlija Čelebi 1659. godine, dakle desetak godina kasnije, prilikom putovanja kroz naše krajeve i boravka u Sarajevu, zanesen ljepotom ove građevine, opisuje je pretjerano uljepšano, za njenog šejha kaže da je učen čovjek, a za najbašu Mustafu da je odličan kaligraf.

Isa-begova musafirhana i mevletijska tekija stradavala je više puta, a najviše u velikom požaru što ga je potpalio princ Eugen Savojski, austrijski vojskovođa, u poznatom prodoru u Bosnu 1697. godine, kada je gotovo čitavo Sarajevo spaljeno i poharano.⁴

Mevlevijski derviški red je, po našem mišljenju, najintelektualniji red. Mevlevijski šejhovi su morali biti učeni da biše kvalifikovano mogli tumačiti filozofiju Rumiye i Mesneviye svojim sljedbenicima. Upada u oči i činjenica da su mnogi pjesnici Bosne osmanskog vremena, dakle intelektualna elita, bili pripadnici mevlevijskog tarikata. Navedimo kao primjer neke od njih, na prvom mjestu Derviš-pašu Bajezidagića Mostarca (Mostar 1552. — Budim 1603). On je bio učenik Studije Čajničanina, poznatog komentatora perzijskih klasičnih djela: Šejh Sadijeva Bustana i Gulistana, Dželaluddin Rumiyeve Mesneviye i Hafizova Divana. Derviš-paša je jedan od najvećih bosanskih pjesnika turskog perioda, uz to visoki osmanski dostojanstvenik, kako mu i titula kaže, te veliki vakif svog rodnog Mostara. Prema podacima Fevziye Blagajca ostavio nam je u nasljeđe svoj bogati pjesnički opus: divan pjesama na turskom, divan na perzijskom, hvalospjev rodnom Mostaru i prepjev pjesničkog djela *Sehane* pjesnika Bennaija, perzijskog pjesnika iz 15. stoljeća (pogubljen 918/1512. g.), koje je po naređenju sultana Murata III (1574—1595) prepjevao na turski i nazvao Murad-name.⁵ Manji dio njegova stvaralaštva sačuvan je do naših dana.

Šejh Fevzija Blagajac Mostarac iz prve polovine 18. stoljeća (umro 1747) bio je šejh mevlevija. On nam je ostavio vrijedno književno djelo *Bulbulistan* na perzijskom jeziku koje je napisao po uzoru na Šejh Sadijin *Gulistan*.^{5a}

I Fadil-paša Šerifović se odužio zavičaju divanom pjesama na turskom jeziku i bogatim vakufom u kome određuje i sredstva za predavanja Mesneviye u Mevlevijskoj tekiji na Bendbaši u Sarajevu.^{5b}

^{3a} Vid.: Mehmed Mujezinović, *Musafirhana i tekija Isa-bega Ishakovića u Sarajevu*, Naše strane — Godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture SR BiH, III, Sarajevo, 1955, str. 245—252.

⁴ Isto, str. 246.

⁵ Vid.: Šemsuddin Sami, *Qamus al-a'lam*, II, Istanbul, 1889, s. 1357.

^{5a} Više vidjeti: Fevzi Mostarac, *Bulbulistan*, prevod Džemala Čehajića, Svjetlost, Sarajevo, 1973 (uvodna studija).

^{5b} Vidjeti: Fehim Nametak, *Fadil-paša Šerifović, pjesnik i epigrafičar Bosne*, Orijentalni institut, Sarajevo, 1980. (uvodna studija).

Kad govorimo o predavanjima Mesneviije u Sarajevu, treba napomenuti ovo: ne može se za sada tvrditi da je postojala neprekidna aktivnost »kazivanja« Mesneviije, ali se može tvrditi da je postojala tradicija predavanja koja se stoljećima održala do danas.

Najstariji »mesnevihan« (predavač Mesneviije) za koga se pouzdano zna je Tevekkuli-dede. Prema Bašagiću,⁶ jednom od osnivača jugoslovenske orijentalistike, živio je u prvoj polovini 17. stoljeća (jer mu je učenik Dibrali Vedždi-dede umro 1080/1669). Tevekkuli-dede je učenik Šejha Atik-dede a koga je naslijedio i u Mevlevijskoj tekiji na Bendbaši u Sarajevu tamučio Mesneviiju do smrti. Umro je u Sarajevu i sahranjen u haremu Careve džamije.⁷

Drugi predavač Mesneviije (mesnevihan) za koga se pouzdano zna je šejh Abdulfettah. O njemu kao mesnevihanu saznajemo iz epitafa uklesanog na nišanu. U tom natpisu od šest bejtova (12 polustihova) nepoznati autor u drugom i trećem bejtu nas obavještava:

... *Ovaj najveći učenjak, šejh mevlevija,
Uglednik, učenjak koga svako hvali,
Otkrivač je tajne Mesneviije,
Ova knjiga postade dokaz njegove učenosti...*⁸

Umro je u Sarajevu 1121/1709-10. g. i bio pokopan u mevlevijskom groblju tekije na Bendbaši.⁹

Treba istaknuti da nisu samo mevlevijski šejhovi tumačili Mesneviiju. Iz usmene predaje u Sarajevu saznaje se da su Mesneviiju »kazivali« učenici ljudi koji nisu uopće pripadali nekom tarikatu, i na raznim mjestima, a ne samo u tekijama.¹⁰ Tako na primjer:

Muhammed Emin Isević,¹¹ član učene sarajevske porodice Isevića, nije bio pripadnik terikata, a držao je niz godina predavanja iz Mesneviije u Bakir-babinoj džamiji na Atmejdanu u Sarajevu. Bio

⁶ Bašagić Savfet-beg, sa pseudonomimom Mirza Savfet, rođen u Nevesinju 1870. godine. Pjesnik, historičar, osnivač moderne jugoslovenske orijentalistike. U novije vrijeme izdata su mu izabrana djela. Umro u Sarajevu 9. marta 1934. godine i sahranjen u haremu Begove džamije. Više o Bašagiću vid.: Dr. Savfet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti, Svjetlost, Sarajevo, 1986, Pogovor, str. 245—315.*

⁷ Isto, str. 107—108.

⁸ O efzal-i fuzala yani şeyh-i mewlewiyan.

Şerif ve alim we memduh-i bendegan-i İlah.

O idi kaşif-i esrar-i Mesnewi-yi şerif.

Kemal-i fazlın olmişdi bu Kitab guwah...

Mehmed Mujezinović, *Musafirhana i tekija Isa-bega Ishakovića u Sarajevu*, Naše strane III, 248.

⁹ Muhammed Enveri Kadić, *Kronika*, (rukopis u Gazi Husrev-begovoj biblioteci), sv. V, str. 73.

¹⁰ Za većinu podataka iz usmene predaje o kazivačima Mesneviije zahvalan sam hadži Fejzullahu Hadžibajriću i posebno hafizu Mahmutu Traljiću iz Sarajeva.

¹¹ O ovom učenom i buntovnom kadiji iz sarajevske ulemanske porodice Isevića, čiji je rođonačelnik Isa ef. živio u 17. stoljeću, više vidjeti u: Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, »Svjetlost« Sarajevo, 1973., str. 555.

je dobar znalac perzijskog jezika. Kada je umro 1816. godine, nastala je u Sarajevu uzrečica: »Umro Iseviya, završila se Mesneviya«.

Mesneviyu je kazivao i Mustafa efendija Učambarlić, koji također nije bio u tarikatu, prije austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine.

U novije doba učeni Mehmed Džemaluddin Čaušević¹² tumačio je Mesneviyu više od 20 godina, najprije u Mevlevijskoj tekiji na Bendbaši, a od 1917. g. do 1933. u kući Mustafe (hadži Mujage) Merhemića u Sarajevu.¹³ Iza toga je nastao u tome jedan prekid (uzrokovao razilaženjem između Čauševića i Merhemića u nekim principijelnim pitanjima) koji je trajao oko deset godina. U međuvremenu je Čaušević umro (28. III 1938. g.), a onda je od 1943. g. Mesneviyu počeo »kazivati« hadži Mujaga Merhemić u svojoj kući (Ul. 6. novembra) i to je trajalo do 1958. g., to jest gotovo do njegove smrti 1959. g. Iza toga je ponovo nastao jedan prekid koji je također trajao oko deset godina. Tu davnu tradiciju je obnovio i kazivanje Mesneviye otpočeo šejh Fejzullah Hadžibajrić, u prostorijama nakšibendijske tekije Nadmilni u Sarajevu. Ta aktivnost traje oko petnaest godina. Na taj način se nastavlja tradicija »kazivanja« Mesneviye u Sarajevu, stara preko 300 godina. Rezultat predavanja šejha Fejzullaha Hadžibajrića je izlazak iz štampe I i II sveske prijevoda i komentara Mesneviye na srpskohrvatskom jeziku, koji su, eto, sada pristupačni širem krugu čitalaca.

¹² Mehmed Džemaluddin Čaušević, rođen 1870. g. u Arapuši kod Banske Krupe. Obrazovao se u medresi u Bihaću, a onda u Istanbulu, gdje je nakon 15 godina školovanja uzeo idžazet (diplomirao) na Darul-fununu. Nakon povratka u domovinu, 1903. g. postavljen je za profesora arapskog jezika na Velikoj gimnaziji u Sarajevu. Postaje i član Ulema medžlisa (vrhovnog vjerskog tijela Islamske zajednice) pa profesor Šerijatske sudačke škole (Mekteb-i nuvvab). 1913. g. izabran je na položaj reisa (reisul-ulema — vrhovni vjerski poglavar) Bosne i Hercegovine. Umirovljen je 1930. g. Izdavao je list »Tarik« (1908—1910), kalendar »Mekteb« (1906-7 i 1907-8). U vlastitoj nakladi stampao je više svojih i knjiga drugih autora vjerskog sadržaja i to arebiom, arapskim pismom koje je sam usavršio i prilagodio za pisanje tekstova na srpskohrvatskom jeziku. Sadržavao je u muslimanskim listovima u razdoblju od 1905 do 1938. g. Umro je u Sarajevu 28. III 1938. i pokopan u Haremu Begove džamije.

¹³ Mustafa Hadži Mujaga Merhemić (4. I 1877 — 23. III 1959). Sve svoje obrazovanje i veliku učenost stekao je u rodnom Sarajevu vlastitim trudom i prirodnom darovitošću. Završio je Merhemića medresu, a dalje se usavršavao pred Mustafa Nedžati ef. Hadžihalilovićem, dobrim poznavaoцем orijentalnih jezika (arapskog, turskog i perzijskog) i šerijatskog prava. Hadži Mujaga nikada nije bio u kakvoj službi, živio je od prihoda vlastitog posjeda, ali je neprekidno bio aktivan u naučnim i kulturnim tokovima grada Sarajeva. Isticao se naročito dobrim poznavanjem tesavvufa i perzijskog jezika.

SUMMARY

LECTURES ON MESNEVI IN SARAJEVO

Before the final conquest of Bosnia by the Turks, a great part of the territory had already been under their rule. At the time when the whole region was definitively conquered, Sarajevo had all the characteristics of a town as regards its urban, economic and cultural aspects. The founder of Sarajevo, the duke of Krajina, and later the first Bosnian sandžakbeg Isabeg Ishaković (1464—1469), had already built and prepared his rich waqf of Sarajevo. In February 1462, i.e. a year and half before the definitive conquest of Bosnia by the Ottomans, he legalized his waqfnama. His rich waqf also included a tekya of the Mevlevi order at Bantbaša in Sarajevo, and from that moment the Mevlevi dervish order (tariqat) came into existence in these regions. In this article the tradition of lecturing on Mesnevi, a famous philosophic-poetical work by Mewlana Jelaluddin Rumi (XIIIth c.), who was the ideological founder of Mevlevi tariqat, is especially discussed. According to written sources, this article established as fact that the tradition of «narrating» Mesnevi existed in Sarajevo from the second half of the XVIIth century and is still continued. According to documents or oral tradition, the names and the time of work of some lecturers on Mesnevi are determined. This is evidence that in spite of a broken continuity of tradition of lectures on Mesnevi, the continuity of that tradition existed and has been kept until now.